

АКОМОДАЦИОННИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА ПРОСТИТЕ СИНТАКТИЧНИ ГРУПИ С ГРАМАТИЧЕН СЪСТАВ СЪЩЕСТВИТЕЛНО И ПРЕДЛОГ (N – Pr)

Руска Станчева

Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“,
Българска академия на науките

r.stancheva@ibl.bas.bg

Резюме: В доклада е приложена езиковата техника синтактична акомодация като инструмент за формално описание на простите синтактични групи с граматичен състав *съществително – предлог* (N – Pr) в днешния български книжовен език. Разгледани са детайлно разновидностите на двата синтактични типа N → Pr и Pr → N, за да се прецизира и допълни досегашното описание на съчетаемостта на предлога със съществително с цел да се маркират пунктовете, в които е необходима нормативна оценка при кодификацията им.

Ключови думи: *синтактична акомодация, прости групи със състав съществително – предлог, синтактична съчетаемост, нормативна граматика*

Въведение

Докладът описва акомодационните характеристики на простите синтактични групи с граматичен състав *съществително име – предлог* (N – Pr) в днешния български книжовен език. Представянето им се прави във връзка с характеристиката на простите синтактични групи в проекта „Нормативна граматика“, разработван в Секцията за съвременен български език на Института за български език на БАН. От първостепенна важност за описанието с нормативна насоченост е съставянето на пълен списък с възможни реализации на правилни синтактични конструкции между елементарните единици, принадлежащи към отделните формални класове от инвентара на езика (напр. V – V, V – N, V – Num, V – A, V – Adv и т.н.), наред с представянето на всички възможни вариации в обособените типове синтактични конструкции. Въз основа на това могат да се идентифицират и систематизират пунктовете, при които е налице т.нар. „масова грешка“ с отклонения от кодифицираните граматични норми.

Като инструмент за описанието на простите синтактични групи в проекта се използва синтактичната техника *акомодация*. Терминът *синтактична акомодация*, означаващ „граматичното въздействие на една синтактична единица върху друга при свързването им“, е предложен от Ст. Каролак (Karolak 1972), а разработването на синтактичната акомодация като „формално-синтактичен феномен“ и популяризирането ѝ като инструмент за формално описание на синтактичните структури се прави от Зб. Салони и М. Швиджински (Saloni, Świdziński 1985; 2007; 2020). Прилагането на синтактичната акомодация като инструмент за описание осигурява детайлното и прецизно представяне на механизма за свързване на единиците (лексемите) от инвентара на езика в прости синтактични групи (т.е. групи от две крайни елементарни единици, свързани с подчинителна връзка). В тази работа под *синтактична акомодация* разбираме езиков механизъм, при който синтактична единица с определени синтактични изисквания „преглежда“ („търси“) в общия списък на инвентара на езика такава единица (словоформа на лексема), която да отговаря на селективните ѝ изисквания за произвеждане на *граматично правилна синтактична конструкция* (Saloni, Świdziński 2007: 112). В този смисъл синтактичната акомодация е „двоична вътрешнорелационна връзка между синтактичните единици“ (Обућина / Obućina 2016: 44), при която се различават два елемента с различен статус: *акомодиращ* и *акомодиран член*. Първият налага своите селективни изисквания върху втория, като са налице, разбира се, и случаи на взаимна (двустранна) акомодация. Разбирано по този начин, понятието *синтактична акомодация* е хипероним по отношение на типовете подчинително свързване, с които оперира традиционната граматика (съгласуване, управление, прилагане, предложно свързване). Прилагането на синтактичната акомодация като инструмент за описание дава

възможност да се опише целият набор от формални зависимости между главния и подчинения член в простите групи не само при категориите *число, род, падеж*, но и при категориите *лице, време, вид, статус, наклонение* и пр.

При описанието на простите групи с граматичен състав N – Pr се придържаме към обособените два типа акомодация: *морфологична* и *неморфологична* (вж. Saloni, Świdziński 2007: 113). Съществено за описанието на връзките между съставящите простата синтактична конструкция е и понятието *конотация*, разбирано като изискуемост на главния член за образуване на правилна граматична конструкция. Доколкото в редица случаи акомодационните и конотативните взаимодействия са свързани, при анализа на синтактичните свойства на групите N – Pr ще разглеждаме разновидностите им като обусловени от наличието/ липсата на акомодация и конотация при съставящите ги синтактични единици. Основен диагностичен инструмент за установяване на синтактичната акомодация е тестът за субституция. Той свидетелства, че изборът на форма не е свободен, а е строго регламентиран. Наред с него се използва и тестът за редукция, чрез който се установява изискуемостта (конотацията) на главния член в простата синтактична група. Тъй като описанието е чисто формално, връзката със семантиката се представя като контролен елемент, без да се навлиза в детайлите на семантичната структура.

И така, за целите на анализа по-нататък ще поясним, че към класа на съществителните поради функционалните им особености (от синтактична гледна точка) включваме и единици, отнасяни в традиционната граматика към класа на местоименията. Към класа на предлозите (неизменяем клас лексеми) отнасяме единиците, които: а) „не могат да се употребяват самостоятелно; б) имат свързваща функция (но не свързват изречения за разлика от релаторите и съюзите); в) заемат позиция на член на един от свързваните изрази (за разлика от съюзите и подобно на релаторите); г) имат падежно управление (за разлика от релаторите)“ (Maldjieva 1995; вж. също и Малчиева / Maldžieva 2009, Малджиева / Maldzhieva 2017).

При описанието на акомодационните характеристики на простите синтактични групи с граматичен състав *съществително* и *предлог* (N – Pr) следваме установените в работата по проекта „Нормативна граматика“ критерии за описанието на групите със съществително, а именно:

- дистрибутивна характеристика на съществителното в групата;
- акомодационна характеристика на членовете на групата.

Целта е да се обособят синтактичните типове при простите групи с такъв граматичен състав с пълно и изчерпателно описание на разновидностите им.

Както посочихме в началото, само така по-нататък може да се разчита, че въз основа на такова описание могат да се маркират и нормативните проблеми, които се регистрират понастоящем или може да възникнат в книжовноезиковата практика в бъдеще. В този смисъл настоящото описание притежава характеристиките на елемент от дескриптивния етап от работата върху нормативната граматика (вж. Daneš 1987).

Анализ на акомодационните характеристики на групите с граматичен състав N – Pr

От гледна точка на дистрибутивната характеристика на съществителното в групата N – Pr могат да се обособят два синтактични типа:

- прости групи с главен член съществително N → Pr (напр. *възможност* → *за*);
- прости групи с подчинен член съществително Pr → N (напр. *до* → *теб, между* → *хората*).

В рамките на всеки от двата обособени синтактични типа ще разгледаме по-нататък разновидностите (подтиповете) им. Тези разновидности се обособяват въз основа на изследването на:

- а) *акомодационните изисквания* на главния спрямо подчинения член;
- б) *конотативните характеристики* на главния член.

Преди да пристъпим към анализа на всеки от двата синтактични типа N → Pr и Pr → N, ще отбележим две типични особености на свързването в простата група N – Pr в българския книжовен език. Първата е отдавна установеният факт в българското езикознание, че кратките форми на местоименията съществителни регистрират силно ограничено свързване с предлог (Андрейчин /

Andreychin 1944, цит. по 1978: 304; Ницолова / Nitsolova 1986: 17; Maldjieva 1995). Както ще видим по-нататък, такова свързване е налице само в рамките на единия от двата обособени типа, а именно при типа $Pr \rightarrow N$, но не и в типа $N \rightarrow Pr$ (вж. нататък в 2.).

Втората типична особеност на простите групи с граматичен състав $N - Pr$ е свързана с граматикализацията на предлозите *на* и *от*, описана още от Ал. Балан (Балан / Balan 1940: 315). В резултат от нея всяко същинско съществително може да се свързва с тези два предлога. Що се отнася до съществителните местоимения обаче, при част от тях не се регистрира свързването им с предлог *на* (вж. по-долу в 1.2.).

1. Прости групи при синтактичния тип $N \rightarrow Pr$

Най-напред ще се постареем да опишем има ли случаи, в които *не се регистрира* свързване на съществителното като главен член с предлог. Както вече посочихме малко по-горе, досегашните граматични описания представят свързването на кратките местоименни форми с предлог като силно ограничено, а ние констатирахме, че в рамките на синтактичния тип $N \rightarrow Pr$ то не се регистрира изобщо.

Срв. напр.

Само **аз от** колегите съм поканен, Само **мен от** колегите поканихте, но: *Само **ме от** колегите поканихте.

Единствено **ти от** колегите си поканен, Единствено **теб от** колегите уважавам, но: *Единствено **те от** колегите уважавам, *Предложих **им от** колегите да дойдат.

Наблюденията ни сочат още, че някои местоимения съществителни не реализират и свързване с предлог *на* за разлика от всички останали единици от класа на съществителните (вж. подробно в 1.2.)

По-нататък ще се спрем върху акомодационните характеристики на реализираните в книжовния език прости групи от разглеждания синтактичен тип $N \rightarrow Pr$.

Акомодационни характеристики в групата $N \rightarrow Pr$ с акомодиращ член N

Природата на предлозите като неизменяем клас лексеми предопределя ограниченото действие на синтактичната техника *акомодация* в разглеждания синтактичен тип $N \rightarrow Pr$, доколкото не е възможно да се наблюдава *морфологична акомодация* на подчинения член. Затова в рамките на типа $N \rightarrow Pr$ се регистрира единствено *лексикална акомодация*. Тя се изразява в това, че главният член съществително в групата може да изисква точно определен предлог.

И така, при отчитане на акомодационните и конотативните характеристики в рамките на синтактичния тип $N \rightarrow Pr$ могат да се обособят четири подтипа (разновидности).

1.1. $N \rightarrow Pr$; а, к

Характерно за първия подтип е, че при свързването има и акомодация, и конотация. Конотацията се изразява в това, че в автосемантични (независими контекстово) изречения значителна част от съществителните девербативи изискват предлог.

Срв. напр.

**Спри с това витаене!*, **Воденето е трудно*, **Владеенето е лесно* и пр.

Лексикалната акомодация се изразява в това, че главният член съществително в групата се свързва с точно определен предлог освен посочените вече *на* и *от*.

Срв. напр.:

достигане до → *предела* и **достигане* → *за* (*в, из, пред* и др.);

стремеж → *към успех* и **стремеж до* (*пред, между, с* и т.н.);

желание → *за шоколад* и **желание пред* (*до, под* и т.н.);

обет → *за целомъдрие* и **обет до* (*в, из, под, над* и т.н.).

В този подтип попадат основно съществителни девербативи, които имат идентично лексикално изискване за предлог с това на глагола, от който са произведени. В тези случаи се наблюдава типичният за лексикалните единици, които са деривати, изоморфизъм при акомодацията им. Редица отглаголни съществителни с представка *в-* например изискват предлог *в*: *вклиняване в, включване в, вкопчване в, влитане в, вложение в, вмъкване в, внедряване в, вникване в* и под.

Словоредни особености: При тази разновидност на $N \rightarrow Pr$ (с акомодиран и конотиран предлог от съществителното) обичайното място на подчинения член предлог е след главния член, без това обаче да е абсолютно изискване.

Срв. напр.

Желанието за шоколад надделя у мен и Надделя за шоколад желанието у мен.

Достигането до хижата беше трудно и До хижата достигането беше трудно.

Ще посочим обаче, че случаите с т.нар. обратен словоред изискват по-нататъшна нормативна оценка.

1.2. $N \rightarrow Pr$; а, – к

Втората разновидност (подтип) при $N \rightarrow Pr$ е с акомодиран лексикално подчинен член предлог, без обаче да е налице конотация. Т.е. дадено съществително се свързва с точно определени предлози, но не ги изисква. Това се доказва с теста за редукция.

Срв. напр.

концерт → *за (обой)*: *Моцарт е писал концерти за обой* и *Моцарт е писал концерти* → \emptyset_{Pr} .

работа → *с (компютър)*: *Работата с компютър уморява* и *Работата* → \emptyset_{Pr} уморява.

развитие → *чрез самопознание*: *Продължете своето развитие чрез самопознание* и *Продължете своето развитие* → \emptyset_{Pr} .

Към този подтип се причисляват и съществителните местоимения, които като главен член допускат твърде ограничено свързване с предлог.

Най-силно е изразена лексикалната акомодация при формите на лексемите *аз*, *той*, *тя*, *то*, *те*, които се свързват единствено с предлозите *от* и *измежду*, но не и с предлог *на* или с други предлози.

Срв. напр.

аз, от (клиентите), той измежду (зрителите) но: **аз на (клиентите): Само аз от клиентите получих бонус*, но: **Само аз на клиентите получих бонус.*

Пръв той измежду приятелите ни се ожени. но: **Само той на първия ред мълчеше.*

Останалите местоимения съществителни *ти*, *ние*, *вие*, *този*, *онзи*, *кой*, *някой*, *никой*, *всеки* се свързват освен с *от* и *измежду* още и с предлозите *на*, *без* и *с*, но не и с други предлози.

Срв. напр.

Ти на първия ред, стани!, *А ние с гайдите какво да кажем!*, *Вие с парите все се оплаквате.*

Кой с образование ще работи това?, *Някой с претенции все ще се оплаче*, *Някой без съвест ще те измами*, *Всеки без работа ще бъде компенсирани.*

Ще добавим още и това, че при свързването си с предлога *от* местоименията съществителни *аз*, *той*, *тя*, *то*, *те* налагат рестрикции на следващото съществително, заедно с което предлог *от* заема позиция в изречението (т.е. на съществителното, което е подчинен член в групата $Pr-ot \rightarrow N$). Рестрикциите се изразяват в морфологична и лексикална акомодация на съществителното в групата $Pr-ot \rightarrow N$. Акомодиращ член е местоимението съществително от групата $N \rightarrow Pr-ot$. В разглеждания случай конституиращият член в групата $N \rightarrow Pr-ot$:

- Акомодира по число подчинения член от групата $Pr-ot \rightarrow N$, като изисква само форма за мн. ч. на съществителното (срв. напр. *аз* → *от* → *състудентите*, *аз* → *от* → *всички*, но: **аз от състудента*, **аз от всеки*). Акомодация по число не се наблюдава само при съществителни

от типа на *група, мнозинство, множество, секция, отбор* и под. (срв. напр. *само тя* → *от* → *групата*; *само те* → *от* → *отбора*).

- Акомодиращ подчинения член от групата $Pr-om \rightarrow N$ при категорията членуване, като изисква всяко същинско съществително да е членувано (срв. напр. *Само нея* → *от* → *съседите познавам* и **Само нея от съседите познавам*).
- Акомодиращ подчинения член от групата $Pr-om \rightarrow N$ лексикално, като допуска само определен клас съществителни за лице (срв. напр. *тя от класа*, но **тя от София*: *Само тя от класа стана нотариус* и **Само тя от София стана нотариус*).

Словоредни особености: Поради това, че подчиненият член предлог не е конотиран, е налице задължително изискване подчиненият член предлог да е след главния член. Ако конституиращият изречението глагол допуска свързване със същия предлог, с който е свързано съществителното в групата $N \rightarrow Pr$, при промяна на словоредата вече се реализира свързване не $N \rightarrow Pr$, а свързване $V \rightarrow Pr$ (вж. и Георгиева / Georgieva 2020: 17 – 18).

Срв. напр.

Само те от нас взеха заплата ($N \rightarrow Pr-om$) и *Само те взеха заплата от нас* ($V \rightarrow Pr-om$).

А ние с гайдите какво да кажем! ($N \rightarrow Pr-c$) и *А ние какво да кажем с гайдите!* ($V \rightarrow Pr-c$).

Иванов от партера ме повика ($N \rightarrow Pr-c$) и *Иванов ме повика от партера* ($V \rightarrow Pr-om$).

1.3. $N \rightarrow Pr$; – а, к

В третата разновидност (подтип) на $N \rightarrow Pr$ предлогът не е акомодиран лексикално, но е налице конотация. Т.е. определени групи съществителни изискват винаги предлози, които обаче не са специфицирани лексикално.

Срв. напр.

**Качването е забранено*, но: *Качването в движение е забранено*.

**Носенето продължава*, но: *Носенето на маски продължава*.

качване → *в* (*автобус*); *качване* → *между* (*спирките*); *качване след* (*тръгване*), *качване без* (*билет*) и т.н.

събиране → *на* (*данъци*); *събиране* → *с* (*приятели*), *събиране* → *без* (*повод*); *събиране* → *след* (*празниците*) и т.н.

Като главен член в този синтактичен подтип функционират основно съществителни девербативи.

Словоредни особености: Поради това, че подчиненият член предлог е конотиран, но не е акомодиран, е налице задължително изискване подчиненият член предлог да е след главния член.

1.4. $N \rightarrow Pr$; – а, – к

Четвъртата разновидност (подтип) при $N \rightarrow Pr$ е, когато предлогът нито е акомодиран лексикално, нито е конотиран от главния член съществително.

Срв. напр.

Гледах филм → \emptyset_{Pr} и *Гледах филм на Бертолучи* (*филм от филмотеката*, *филм с Мадона*, *филм без субтитри*, *филм за мечките*).

Несъмнено към този подтип трябва да отнесем и посочената вече по-горе характерна за българския език възможност на всяко същинско съществително да се свързва с предлозите *на* и *от*.

Словоредни особености: Поради това, че подчиненият член предлог нито е конотиран, нито е акомодиран словоредното изискване главният член съществително да предхожда подчинения член предлог, не е абсолютно, макар и да е типично (срв. напр. *жена* → *на брат ми* и *на брат ми* ← *жена*; *рокля* → *от коприна* и *от коприна* ← *рокля*). Смятаме обаче, че т. нар. обратен словоред е свойствен повече на разговорната книжовна реч и изисква по-внимателна нормативна оценка в рамките на прескриптивния етап от разработването на нормативната граматика.

Задача на по-нататъшното описание с нормативна насоченост е и подробното специфициране на групите съществителни, принадлежащи към всяка от разновидностите на разглеждания тип $N \rightarrow Pr$.

2. Прости групи при синтактичния тип $Pr \rightarrow N$

Вторият синтактичен тип включва разновидности (подтипове) на прости групи, в които предлогът е главен, а съществителното име – подчинен член. Най-напред ще обособим случаите, при които в този тип свързването на предлога с определени форми на съществителните местоимения:

- а) *не се регистрира*
- б) *е силно ограничено*
- в) *е проблематично.*

а) Дефинирането на предлозите като лексеми с падежно управление е основано на добре известния факт, че като главен член предлозите никога не избират основните форми на местоименията съществителни с падежни форми, нито пък кратките им винителни форми (Maldjieva 1995).

Срв. напр.

**до аз, но: до мен; *на той, но: на него* и т.н.

**върху ме, *срещу те, *пред го* и т.н., но: *върху мен, срещу теб, пред него* и т.н.

б) Силно ограничено е свързването на предлози с кратките дателни форми на местоименията съществителни (*ми, ти, ѝ, му, ни, ви, им, си* – вж. у Ницолова / Nitsolova 1986: 17). Установено е, че ги допускат само следните предлози: *върху, помежду, наоколо, насреца, срещу*.

Напр.

Върху ми (се изсипа порой).

Наоколо ми (фучат коли).

Срещу им (идва акула).

Насреца ни (стои той).

Помежду ни (всичко свърши).

Наблюденията ни сочат, че тези предлози могат да се обособят по-нататък в още две групи, а именно:

- предлози, които допускат свързване само с кратки дателни форми – тук се отнасят само *помежду* и *насреца*.

Срв. напр.

**помежду нас, но: помежду ни; *насреца вас, но: насреца ви.*

- предлози, които допускат свързване с кратки дателни форми и с пълни винителни форми – тук се отнасят *върху, наоколо, срещу*.

Срв. напр.

върху нас и върху ни; наоколо тях и наоколо им; срещу им и срещу тях.

Представеността на простите групи от типа $Pr \rightarrow N$ с кратки дателни форми в днешния книжовен език изисква по-нататъшна внимателна нормативна оценка във връзка с прилаганите в теорията на кодификацията критерии (нормативност, функционалност, системност).

в) Проблемно от нормативна гледна точка е свързването на предлозите с основните форми на k -местоименията съществителни, което се е превърнало в т.нар. „масова грешка“ (вж. емпирични данни и анализ у Станчева и др. / Stancheva et al. 2019). Кодифицираната норма обаче отхвърля съчетанията *у кой, при някой, пред никой, за който* вм. кодифицираните като единствено коректни *у кого, при някого, пред никого, за когото*.

Акомодационни характеристики в групата Pr → N с акомодиращ член Pr

Характерно за предлозите, конституиращ член в синтактичния тип Pr → N, е, че при тях винаги е налице задължителна конотация на подчинен член. При това положение в простите синтактични групи с главен член предлог и подчинен член форми на съществителни са възможни само две разновидности – със или без акомодация, но винаги с конотация.

2.1. Pr → N, a, k

В рамките на този подтип се наблюдават двата типа акомодация, обособени в теорията, към която се придържа (Saloni, Świdziński 2007: 112), а именно – морфологична и лексикална.

Морфологична акомодация

Морфологичната акомодация при подчинения член съществително се регистрира по *падеж* и по *число*.

Акомодация по падеж

Акомодация по падеж в рамките на типа Pr → N има единствено ако предлогът се свързва със съществителни местоимения (и то не с всички единици от този клас, а само при онези, които имат винителни и дателни форми). Както вече посочихме, съчетаемостта на предлозите с дателните форми е силно ограничена и се наблюдава едва при посочените по-горе пет предлога. Затова в тези синтактични групи се реализират най-вече пълните (неосновни) винителни падежни форми на съществителните местоимения.

Срв. напр.

пред → *мен*, *до* → *теб*, *с* → *него* и пр.

Акомодация по число

В българския език има няколко предлога, които изискват от подчинения член съществително форма за мн. ч. Това са *между*, *измежду*, *помежду*, *сред*.

Срв. напр.

**между мен* и *между нас*;

**между който* и *между които*;

**помежду човека* и *помежду хората*;

**измежду документа* и *измежду документите*;

**сред жената* и *сред жените*.

Форма за ед. ч. на подчинения член съществително е възможна в два случая:

– при предлозите *между* и *помежду*, ако подчиненият член N се разшири (N + N).

Срв. напр.

**между мен*, но: *между мен и теб*;

**между пода*, но *между пода и тавана*.

– при предлога *сред*, ако подчиненият член е съществително от типа на: *народ*, *множество*, *група* и под.

Срв. напр.

сред народа, *сред множеството*.

Предлогът *измежду* пък изобщо не допуска форми за ед. ч.

Срв. напр.

**измежду жената* и *мъжа*, **измежду групата*.

Лексикална акомодация

Лексикална акомодация в рамките на изследваната разновидност Pr → N а, к е налице в следните случаи. Наблюденията ни към момента сочат, че предлозите у и из налагат лексикална акомодация на подчинения член същинско съществително.

Предлогът у се свързва само с определена група съществителни. Това са:

- формите на следните местоимения съществителни: *мен, теб, него, нея, нас, вас, тях, кого, когото, някого, никого, всеки, този, тази, тези*;
- ограничен набор от същински съществителни (като *мама, баба, татко, баща, дядо, вуйчо, леля, чичо, брат, сестра, братовчед* и под.), както и със съществителни собствени.

Срв. напр.

у мама; у брат ми, у Иван, но **у компютъра (чашата, стаята)* и под.

Такива употреби се срещат, но са извън обхвата на книжовната норма.

С оглед на нормативната насоченост на описанието е необходимо да се отбележи широко разпространеното изместване на предлога у от предлога в, което обаче се квалифицира в граматичната ни литература като некнижовно (Андрейчин / Andreychin 1944, цит. по 1978: 315; ГСБКЕ / GSBKE 1983: 445).

Предлогът из не се свързва:

- със следните форми на местоименията съществителни: *мен, теб, него, нея, кого, когото, някого, никого, всеки*.
- със същински съществителни от типа на: *птица, куче, котка, вълк, бозайник, човек, жена, мъж, дете, лекар, инженер, управител, учител, учен* и под.

Срв. напр.

из стаята, из магазина, из книгите, из улиците, но: **из котките, *из хората, *из децата, *из лекарите* и под.

– със съществителни лични собствени имена

Срв. напр.

из Европа, из Америка, из България, но: *из *Иван, *из Иванови* и под.

Словоредни особености: Налице е словоредното изискване главният член предлог винаги да предхожда подчинения съществително име.

Срв. напр.

Бягам по → улицата и **Бягам улицата ← по*.

2.2. Pr → N, -а, к

Както вече посочихме, съществителните са винаги конотирани от предлозите, но могат да не са акомодирани. Това означава, че предлогът като главен член може да се свързва с всички форми на дадено същинско съществително, без да прави избор между формите му, макар като цяло предпочитани от предлога да са членуваните форми.

Срв. напр.

с жена, с жената, с жени, с жените и пр.

Бях при приятел (с приятеля ми, с приятели, с приятелите).

Словоредни особености: Налице е словоредното изискване главният член предлог винаги да предхожда подчинения съществително име.

Изводи

В доклада бяха разгледани акомодационните характеристики на простите синтактични групи с граматичен състав N – Pr в рамките на двата обособени синтактични типа – групи с главен член съществително (N → Pr) и групи с главен член предлог (Pr → N) с цел да се систематизира и допълни

по-нататък формалното им описание. Използването на езиковата техника синтактична акомодация като инструмент за описанието даде възможност за по-прецизен и пълен анализ на свързването на съществително и предлог. В резултат от анализа на двата обособени синтактични типа може да се обобщи следното.

Характерно за простите групи от типа $N \rightarrow Pr$ е, че:

- Кратките местоименни форми като главен член не регистрират изобщо свързване с предлог.
- Всички останали лексеми от класа на съществителните могат да се свързват с предлог *от* поради граматикализацията му.
- Характерна за този тип е *лексикалната акомодация* на предлога от съществителното. За разлика от останалите съществителни местоименията съществителни не реализират свързване с предлог *на*. В този клас лексеми предлогът никога не е конотиран, но е налице силна лексикална акомодация.
- Словоредното изискване предлогът да следва съществителното не е абсолютно, доколкото са налице случаи, които допускат и обратен словоред.

Характерно за простите групи от типа $Pr \rightarrow N$ е, че:

- В обособените две разновидности на тези групи винаги е налице конотация със или без акомодация на подчинения член съществително.
- Свойствени на този тип са и двата типа акомодация (морфологична и лексикална) на подчинения член съществително от главния член предлог.

Морфологична акомодация се наблюдава при категориите падеж и число на подчинения член съществително. Акомодирани от предлога по падеж са местоименията съществителни с падежни форми. Акомодирани по число са съществителните, когато се свързват с предлозите *между*, *помежду*, *измежду* и *сред*.

Лексикалната акомодация е свойствена на предлозите *у* и *из*.

Смятаме, че резултатите от анализа на групите с граматичен състав $N - Pr$ прецизират и допълват досегашното формално описание на съчетаемостта на предлога със съществително в днешния български книжовен език и извеждат редица пунктове, в които е необходима нормативна оценка при кодификацията на разглежданите прости синтактични групи.

Цитирана литература / References

- Андрейчин 1944 (1978): Андрейчин, Л. *Основна българска граматика*. София. (Andreychin 1944 (1978): Andreychin, L. *Osnovna balgarska gramatika*. Sofia.)
- Балан 1940: Балан, А. *Нова българска граматика*. София. (Balan 1940: Balan A. *Nova balgarska gramatika*. Sofia.)
- Георгиева 2020: Георгиева, М. Синтактично отношение. – В: *Чуждоезиково обучение*, (47), 2020, 1, с. 16 – 22. (Georgieva 2020: Georgieva, M. Sintaktichno otnoshenie. – In: *Chuzhdoezikovo obuchenie*, (47), 2020, 1, pp. 16 – 22.)
- ГСБКЕ 1983: *Грамматика на съвременния български книжовен език. Т. 2. Морфология*. София: Издателство на БАН. (GSBKE 1983: *Gramatika na savremenniya balgarski knizhoven ezik. T. 2. Morfologiya*. Sofia: Izdatelstvo na BAN.)
- Малчиева 2009: Малчиева, В. Български език. – В: П. Пипер (Ред.). *Јужнословенски језици: Граматичке структуре и функције*. Београд: Београдска књига. (Maldzieva 2009: Maldzieva, V. *Balgarski ezik*. – In: P. Piper (Ed.). *Južnoslovenski jezici: Gramatičke strukture i funkcije*. Beograd: Beogradska knjiga.)
- Малджиева 2017: Малджиева, В. Принципи на формалното описание на полисегментните езикови единици в нормативната граматика на българския език – В: *Български език*, 64, 2, с. 7 – 19. (Maldzhieva 2017: Maldzhieva, V. Printsipi na formalното opisane na polisegmentnite ezikovi edinici v normativnata gramatika na balgarskiya ezik – In: *Balgrski ezik*, 64, 2, pp. 7 – 19.)
- Ницолова 1986: Ницолова, Р. *Българските местоимения*. София: Наука и изкуство. (Nitsolova 1986: Nitsolova, R. *Balgarskite mestoimeniya*. Sofia: Nauka i izkustvo.)
- Обућина 2016: Обућина, Пр. *Синтаксичка акомодација у полском језику у поређењу са српским*. Београд. (Obućina 2016: Obućina, Pr. *Sintaksička akomodacija u poljskom jeziku u poređenju sa srpskim*. Beograd.)

- Станчева, Р. и др. 2019: Станчева, Р. и др. Езиковите нагласи на днешните българи. – В: *Български език*, 66. Приложение 1. (Stancheva et al. 2019: Stancheva, R. et al. Ezikovite naglasi na dнешnite balgari. – In: *Balgarski ezik*, 66. Prilozhenie 1.)
- Daneš 1987: Daneš, Fr. Values and attitudes in language standardization. – In: J. Chloupek, J. Nekvapil (eds.). *Reader in Czech Sociolinguistics*. Praha: Academia.
- Karolak 1972: Karolak, St. *Zagadnienia skladni ogólnej*. Warszawa: PWN.
- Maldjieva 1995: Maldjieva, V. *Non-inflected Parts of Speech in the Slavonic Languages*. Warszawa.
- Saloni, Świdziński: 1985 (2007, 2020): Saloni, Z., M. Świdziński. *Skiadnia współczesnego języka polskiego*. Warszawa: PWN.

ACCOMMODATION CHARACTERISTICS OF SIMPLE SYNTAX GROUPS COMPOSED OF NOUN AND PREPOSITION (N - Pr)

Ruska Stancheva

Institute for Bulgarian language , Bulgarian Academy of Sciences

r.stancheva@ibl.bas.bg

Abstract: A technique of syntactic accommodation is applied in the report as a tool for formal description of simple syntactic groups N – Pr in the Bulgarian standard language. The varieties of two syntactic types $N \rightarrow Pr$ and $Pr \rightarrow N$ have been examined in detail in order to specify and supplement the current description of the compatibility between *noun* and *preposition* for the purpose to mark the points where a normative assessment is needed in codification of mentioned above compatibility.

Key words: *syntactic accommodation, simple groups composed by noun – preposition (N – Pr), syntactic compatibility, normative grammar*

Ruska Stancheva
Institute for Bulgarian Language
52, Shipchenski prohod Blvd., Bl. 17
Sofia 1113
Bulgaria